

Boshlang'ich sinflarga ot so'z turkumini o'rgatish

Panjiyev Jo'raqul Menglimamat o'g'li

*Termiz davlat Pedagogika instituti, Boshlang'ich ta'lim metodikasi kafedrası
o'qituvchisi*

Toshmamatova Zarnigor Qaxramon qizi

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 2-kurs talabasi

Annotasiya: Mazkur maqola boshlang'ich sinf o'quvchilariga ot so'z turkumini o'rgatish haqida bo'lib, ot so'z turkumiga oid turli olimlar fikrlari, turli adabiyotlardagi ot so'z turkumi haqidagi ma'lumotlar asosida ochib berilgan.

Kalit so'zlar: So'z turkumlari, ot, tushuncha, ona tili, boshlang'ich sinf, shakllantirish, o'quvchilar, o'rgatish.

Boshlang'ich sinf sinflar kesimida dasturda belgilangan bilim, ko'nikma va malakaga erishishda asos, poydevori bo'lib xizmat qiladi. Shu sababli barcha fanlardan dastlabki tushunchalar boshlang'ich sinfdan shakllantirib boriladi. Jumladan, ta'lim tizimida ona tili asosiy fanlardan biri sanaladi. Boshlang'ich sinflarda ona tili eng kerakli fanlardan biri sifatida Davlat Ta'lim Standarti asosida o'qitiladi. So'z turkumi ona tilining muhim tayanch tushunchalaridan biridir. Tilimizdagi so'zlar, ulardagi umumiy anglashilayotgan ma'no, grammatik kategoriyalar, so'zdagi o'ziga xos bo'lgan o'zgarish, shakl va so'z yasalishi, sintaktik vazifalar jamlanganligi mavjudligiga ko'ra ajratiladigan xurujlar so'z turkumi hisoblanadi. So'z turkumlarining nima ekanligi, nimaga ko'ra turlarga ajralishi va turlari haqidagi tushunchalar boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun tushunarsiz bo'lib, birmuncha qiyinchiliklar tug'diradi. Shu sababli boshlang'ich sinflar o'quv dasturi o'quvchilarni so'z turkumlari mustaqil va yordamchi so'z turkumlariga bo'linishi bilan aynan tanishtirishni maqsad qilmaydi., ammo so'z turkumlariga xos boshlang'ich tushunchalarni shakllantirib boradi. So'z turkumlarini o'rganishdagi asosiy vazifa o'quvchilar fikrlashini, nutqini o'stirish, so'z boyligini yangi ot, sifat, son, fe'l so'z turkumiga oid so'zlar bilan boyitish, o'quvchilar shu paytgacha ishlatgan so'zlarning ma'nosini to'liq anglashga erishish, so'zlarni o'z o'rnida qo'llashni o'rgatish hisoblanadi. Ot mustaqil so'z turkumi bo'lib, Kim? Nima? Qayer? so'roqlariga javob bo'ladi. Ot so'z turkumi predmetning nomini bildirib keladi. Ot mavzusini o'rganish aniq maqsadlarga yo'naltirilgan, so'z

turkumining umumiy ma'nosi, grammatik shakllari to'liq, izchil, o'zaro ilmiy asoslangan holda o'rganiladi,otni nutqda to'g'ri qo'llash va to'g'ri yozish malakasini rivojlantirish maqsadida bajariladigan mashqlar asta-sekin osondan qiyinlashib boradi.Til hodisasida ot so'z turkumining o'ziga xos xususiyatlari, vazifalari o'quvchilarning yosh xususiyatlaridan kelib chiqib , material hajmi, izchillik kasb etgan.Boshlang'ich sinf o'quvchilari ot so'z turkumini o'rganishi kerak bo'lgan vazifalar quyidagicha:

- 1.Otning grammatik ma'nosini shakllantirish.
- 2.Otning qanday so'roqlarga javob bo'lishi.
- 3.Ot so'z turkumining yozilishi (Kishilar ismi bosh harf bilan yoziladi)
- 4.Otning birlik va ko'plikda qo'llanishi haqida ma'lumot berish
- 5.Egalik kategoriyasi bilan otni to'g'ri qo'llashni o'rgatish
- 6.Oltita kelishik bilan tanishtirish va kelishik qo'shimchalarini to'g'ri qo'llay olish va ularni ot bilan to'g'ri bog'lashni tushuntirish.
- 7.O'quvchilarni otga oid so'zlar bilan tanishtirish orqali so'z boyligini oshirish va ot so'z turkumini nutq jarayonida to'g'ri qo'llash ko'nikmasini shakllantirish.
- 8.So'zlarni tahlil orqali qiyoslash,jamlashni bilish.

Ushbu vazifalar bir-biridan ajralgan holda emas,bir-birini to'ldirgan holda hal qilinadi.

Ot so'z turkumi Boshlang'ich sinflarda muayyan bosqichlarga bo'lingan holda o'rgatiladi.

Har bosqichda vazifaning biri hal qilinadi.

Jumladan,1-2-sinflarda sodda usulda,otning nimani ifodalashi ,so'rog'i o'rganiladi.

3-sinfda ot so'z turkumi deb o'rgatiladi,birlik va ko'plikda qanday qo'llanilishi haqida tushuncha beriladi.

4-sinfda biroz murakkab vazifalar hal etiladi:otlardagi turlanish , egalik qo'shimchalari, kelishik qo'shimchalari va ularning qo'llanilishi o'rgatiladi. Kurinib turibdiki,ot so'z turkumini biz bosqichma -bosqich , o'quvchilar yoshiga mos tarzda o'rgatib boramiz.

Ot so'z turkumiga oid dastlabki tushunchalar berish savod o'rgatish davrida boshlanadi.

Masalan:Ota,ona,ayiq,non kabi so'zlarni yozishni o'rgatamiz va bu orqali o'quvchi ongida otga oid ma'lumotlar bazasi shakllanib boradi.Otni o'rganishdagi vazifalar birin-ketin hal qilinarkan, mavzu bo'yicha bo'yicha bajarilishi lozim bo'lgan mashqlar va topshiriqlar ham bir muncha murakkablashadi.

Bu esa o'qituvchidan kuchli bilim va pedagogik mahoratni talab qiladi.

4-sinf o'quvchilari matndagi so'zlardan, ot so'z turkumidagi so'zni topa olishi, unga to'g'ri so'roq bera olishi kerak.

Bundan tashqari, ot deb qaysi so'z turkumining aytilishi, uning birlik -ko'plikda qo'llanishi, egalik va kelishik qo'shimchalari bilan bog'lanishini bilishi kerak.

Shu mavzuga oid mashqlar, topshiriqlar ham o'qituvchi tomonidan to'laqonli tushuntiriladi va o'quvchi bajaradi. Tushunmovchilik va shu kabi muammolar o'qituvchi ko'magida hal qilinadi. Bu o'quvchining materialni puxta o'zlashtirishni ta'minlaydi.

Ot o'ziga xos xususiyatga ega. Bunga ko'ra boshqa so'z turkumlaridan farq qiladi. Bular quyidagilar:

1. Ot yasaladi: guldon, partadosh, o'chirg'ich.
2. Birlik va ko'plikda qo'llanadi: kitob-kitoblar, gul-gullar.
3. Egalik bilan qo'llanadi: uka-ukam, ona-onang, o'g'il-o'g'lim va h.k
4. Kelishik qo'shimchalarini oladi: uyda, mening, oyimni, ko'chadan
5. Gapda barcha sintaktik vazifada kela oladi.

Otlar ma'nosiga ko'ra 2 ga atoqli va turdosh otga bo'linadi. Atab qo'yilgan otlar atoqli otlar sanaladi va doim bosh harfda yoziladi:

Anvar, Qashqadaryo, Yupiter.

Bir turdagi narsalarning umumiy nomini bildiruvchi otlar turdosh otlar hisoblanadi: kitob, sumka, daraxt.

Ot son, egalik va kelishik kabi grammatik kategoriyalarga ega.

Ot so'z turkumi tuzilishiga ko'ra to'rtga bo'linadi:

1. Sodda ot - bir asosdan tashkil topgan otlar: gulchi, bahor
2. Qo'shma ot - ikki va undan ortiq asosdan tashkil topgan: qo'ziqorin, qo'lqop, beshiktebratar
3. Juft ot - o'zaro ma'nodosh yoki qarama-qarshi ma'noli asosdan tashkil topgan ot: ota-ona, aka-uka, do'st-dushman
4. Takroriy ot - aynan bir asosning takrorlanishi, yoki fonetik o'zgarish bilan takrorlanadigan otlar: uy-puy, xola-xola

Ot uch xil usulda yasaladi:

1. Affikatsiya: bog'bon
2. Kompozitsiya: Markaziy Osiyo
3. Abbreviatsiya: BMT

Otning kichraytirish, shaxsiy munosabat shakllari kabi xususiy shakllari mavjud. Bulardan kichraytirish -erkalash shakllari:

(-cha,-gina,-(a)loq).

Shaxsiy munosabat shakllari:

(-jon,-xon,-oy,-bonu) shakllari bo'lib,erkalash,suyish ma'nolarida keladi.

Otlarda muhim belgilar mavjud bo'lib, ulardan biri sifat,son, fe'l va ravish distributsiyasida keladi va birikadi:

Kichik bino,birinchi sinf , hamma odam,she'r o'qimoq,ko'p xalq.

Otlar ismlar guruhidagi so'zlar hisoblanadi.

Xulosa o'rinda shuni aytamanki,ona tili fani boshlang'ich sinflar uchun asosiy fanlardan biridir.Yetarli bilim egallashda ona tili fani tayanch fanlardan biri bo'lib xizmat qiladi.So'z turkumlarini o'rganish jarayonida o'quvchi so'zlarni farqlaydi,to'g'ri so'roq beroladi, nutqi rivojlanadi.So'zlarni gapda to'g'ri qo'llash,qo'shimchani to'g'ri qo'llay olish kabi bilimlarga ega bo'ladi.To'g'ri talaffuz qilish va to'g'ri yozish malakalari ham yaxshi rivojlanadi.So'z turkumlarini dasturga muvofiq o'rgatish maqsadiga erishilgan taqdirdagina, ona tili fanining asosiy tayanch poydevorini quramiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Ona tili o'qitish metodikasi (Boshlang'ich ta'lim fakulteti talabalari uchun darslik):IK.Qosimova,S, Matchonov,X.G'ulomova,Sh.Yo'ldosheva,Sh.Sariyev-T: "Noshir",-2009.

2.A.G'ulomov.Ona tili o'qitish prinsiplari va metodlari.-T: "O'qituvchi",1992.

3.R.Sayfullayeva,B.Mengliyev,G.Boqiyeva,M.Qurbonova,Z.Yunusova,M.Abuzalo va Hozirgi o'zbek adabiy tili

Toshkent -"Fan va texnologiya"-2009.

4 Nilufar Boynazarova. (2023). ISSUES OF ENVIRONMENTAL PROTECTION AND FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE OF PRIMARY CLASS STUDENTS. World Bulletin of Social Sciences, 27, 10-12. Retrieved from <https://scholarexpress.net/index.php/wbss/article/view/3220>

5 Erdanova Zamira Olimovna. (2023). ILLUMINATION OF THE PROBLEM OF USING THE PEDAGOGICAL APPROACHES OF AL-HAKIM AT-TERMIZI IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. World Bulletin of Social Sciences, 27, 13-17. Retrieved from <https://scholarexpress.net/index.php/wbss/article/view/3221>

Jurakul Panjiev. (2023). PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL FOUNDATIONS OF INTEGRATION OF MODERN PRIMARY EDUCATION LESSONS. Academia Repository, 2(11), 37-45. Retrieved from <https://academiarepo.org/index.php/1/article/view/222>